

70

Pedro Trigo

**PERE CLAVER,
ESCLAU DELS ESCLAUS**

**PERE CLAVER,
ESCLAU DELS ESCLAUS**

Pedro Trigo, sj.

INTRODUCCIÓ	3
1. VIDA I FONTS	5
2. APOSTOLAT DE SANT PERE CLAVER	10
3. DEDICACIÓ ALS MALALTS	22
4. ATENCIÓ TOTAL ALS PRESOS I CONDEMNATS A MORT	29
5. LA FONT DEL SEU APOSTOLAT	33

Aquest any se celebra el 125 aniversari de la canonització per Lleó XIII de Pere Claver, jesuïta català nascut a Verdú (Lleida). Ens ha semblat interessant publicar aquest estudi, a la vegada profund i crític, sobre l'ample apostolat que realitzà Pere Claver amb els seus estimats negres esclaus. Va destinat a totes aquelles persones que desitgin conèixer millor aquest sant i la seva manera d'evangelitzar ben allunyada del que avui seria un programa de catequesi. L'article va ser publicat a la *Revista Latinoamericana de Teología* (2004).

Pedro Trigo, sj., és professor de Teologia a l'Institut de Teologia per a religiosos, Facultat de Teologia de la UCAB (Caracas - Veneçuela). Viu a una zona popular i acompanya comunitats cristianes de base.

Edita CRISTIANISME I JUSTÍCIA - Roger de Llúria, 13 - 08010 Barcelona
Tel: 93 317 23 38 - info@fespinal.com - www.cristianismeijusticia.net
ISBN: 978-84-9730-314-9 - ISSN: 2014-6531 - ISSN (ed. virtual): 2014-6558
Depòsit Legal: B-4.059-2013 - Imprimeix: Edicions Rondas S.L.
Maig 2013

La Fundació Lluís Espinal li comunica que les seves dades estan registrades a un fitxer de nom BDGACIJ, titularitat de la Fundació Lluís Espinal. Només es fan servir per a la gestió del servei que li oferim i per mantenir-lo informat de les nostres activitats. Pot exercir els drets d'accés, rectificació, cancel·lació i oposició dirigint-se per escrit a c/ Roger de Llúria 13, 08010 Barcelona.

Pere Claver és un cas extrem de solidaritat, tant pel que realitzà com per la perspectiva des de la qual la dugué a terme. Trenta-vuit anys dedicat en cos i ànima als esclaus, al port de Cartagena, en un grau altíssim d'eficiència i satisfacció dels destinataris, és viure una vida entregada fins a l'extrem. Però més encara és viure-la «des del revers de la història», és a dir, fent-se tot ell als esclaus. Pere Claver s'expropià ell mateix per pertànyer a aquells que havien estat expropiats de tot dret, també del dret de disposar de si mateixos.

La legitimitat de l'esclavatge, en una societat cristiana, restava protegida per la distinció entre ànima i cos. L'ànima dels esclaus continuava essent lliure i pertanyia a Déu; el cos, és a dir, la força motriu del treball, n'era aliena, ja que pertanyia a l'amo. Aquesta separació, literalment diabòlica, es manifestava com a tal pel dualisme de la cristiandat, aguditzat en el postridentí. Per tal de pertànyer als esclaus, Claver mortificà el seu cos per viure gairebé de forma exclusiva com a símbol esplèndid de l'amor que Déu els tenia. Difícilment trobarem un sant que hagi negat tant el seu cos i ben segur que no n'hi haurà cap altre que hagi abraçat i amanyagat tanta gent i amb tant d'amor.

La relació entre solidaritat i cos és un tema crucial en l'època postmoderna; oi més, és un avenç pel que fa a la modernitat. El respecte al cos és una actitud bàsica dels nostres temps. El cristianisme, des de la seva irrenunciable perspectiva de la creació, assumeix aquesta perspectiva, però dialogant-la. El cas de Claver, des d'una altra època, sens dubte, pot projectar força llum sobre la manera d'encarar vitalment aquest tema, a partir del seguiment de Jesús de Natzaret.

1. VIDA I FONTS

Claver neix a Verdú (Lleida), el 1580. Després d'estudiar en el seu poble natal, és enviat pels seus pares a Barcelona, on en els Estudis Generals va cursar quatre anys de gramàtica i un de retòrica.

1.1. Esbós biogràfic

El 1602 ingressa a la Companyia de Jesús. Va fer el noviciat a Tarragona amb extraordinàries mostres de fervor. D'allí és enviat a Girona, on estudia un any d'humanitats, i el 1605 a Mallorca, per estudiar-hi filosofia. Aquí, en el Col·legi de Montis-sion, s'esdevé un fet essencial en la seva vida: la trobada amb el germà Alfons Rodríguez, un ancià que feia molts anys que feia de recepcionista. El superior li permet de poder parlar amb el germà un quart d'hora diari. L'ancià li inculca la devoció, la humilitat i la mortificació, tant com la vocació missionera. Li lliura un

quadern d'apunts espirituals, que Claver llegeix assíduament al llarg de la seva vida i que, en emmalaltir, llegà, amb el permís del general, al noviciat de Tunja.

A finals de 1608 retorna a la Península, després d'haver sol·licitat l'anada a les missions. Efectivament, el 1610, quan començava el segon any de teologia, és enviat a Amèrica. És significatiu que s'embarqui sol, en una petita nau amb poques condicions de navegabilitat, però arriba a Cartagena sa i estalvi. D'allí l'envien a Bogotà per estudiar-hi teologia, en el trienni 1612-1615, que culmina amb èxit juntament

amb l'examen *ad gradum*. En els seves exèquies, el vicari general de la diòcesi de Cartagena, *sede vacante*, donà un testimoni molt laudatori dels temps en què ambdós havien estudiat junts, remarcant especialment la seva intel·ligència i integritat.

Aquell mateix any –1615– fou destinat a Cartagena, on l'any següent rebé l'orde sacerdotal. S'inicià en el treball entre els esclaus amb el P. Alfons de Sandoval, que l'any 1617 era reclamat al Perú, fins al 1620; així recaigué tot el pes sobre el novell sacerdot Pere Claver. Sandoval treballava a Cartagena en l'apostolat dels negres des del 1605 i hi perseverà fins a la mort, el 1652. En 1623 va concloure el seu tractat *De instauranda aethiopum salute*, l'únic tractat sistemàtic sobre l'evangelització dels negres, inspirat en el *De procuranda indorum salute* d'Acosta. Hi destaquen alhora l'erudició i la capacitat de visualitzar situacions i sistematitzar experiències. Claver el va tenir com a mestre, i seguí els seus mètodes i el seu esperit, però d'una manera molt personal. L'abril del 1622 Claver va fer la professió solemne, i després de la seva rúbrica, en la fórmula hi estampà la frase que definia la seva vida: *Petrus Claver, aethiopum semper servus* («Pere Claver, esclau dels esclaus negres per sempre»).

Diu Astráin, en el seu esbós biogràfic, que els jesuïtes «el miraven com un pobre home que no servia per a res més que per a allò que estava fent: és a dir, per a catequitzar els negres salvatges que desembarcaven a Cartagena i que eren distribuïts després per altres parts d'Amèrica». Confirma la seva aprecia-

ció, entre altres dades, amb els informes secrets que els superiors enviaven a Roma. El de 1616 deia així: «P. Pere Claver: Intel·ligència mitjana, judici menys que mitjà, prudència escassa, experiència en negocis curta, aprofitament en lletres mitjà, talent: serveix per a predicar i tractar amb indis». En els de 1642 diu l'historiador: «la intel·ligència, el judici, la prudència i l'experiència porten sempre el qualificatiu de “mediocre”; només destaca com a insigne en el ministeri de catequitzar els negres. En el catàleg de 1649 varien poc les qualificacions, amb la diferència que la intel·ligència és bona i la prudència escassa, “exigua”». És un fet que mai no va ser proposat com a superior, ni mai se li va consultar res, i més tenint en compte que hi havia escassetat de sacerdots professors i, per tant, de superiors. L'únic càrrec que exerceix, a més de la dedicació als negres, és el de prefecte (encarregat) del temple.

Fa pensar per què era tan poc estimada una persona tan notable per molts motius. Una mica hi devia contribuir l'enginy que tenia per a ocultar els seus dons i rebaixar-se sempre. Per bé que aquest hauria d'haver estat més aviat un motiu d'estimació, en una època en què tants ambicionaven els càrrecs i la professió solemne. En aquest context, és una dada significativa de la seva actitud la carta que dirigí al general, suplicant-li que no li donessin cap grau, sinó que el mantinguessin amb els vots del bienni, després del noviciat. El general respongué que s'edificava de la seva proposta, però que es mantingués indiferent al que determinés la Companyia.

Diuen que era mediocre en els negocis; però en l'assumpte dels esclaus i amb la logística tan complexa que requeria, s'ho manegà perfectament bé; cosa que també podem dir de l'atenció a la leproseria o a l'organització de la Quaresma i la Pasqua. Per a ell era fonamental, per exemple, disposar d'interprets per a cada llengua, si bé consta que parlava la llengua comuna d'Angola. Degué trobar dificultats per disposar-ne de manera estable i, per això, el 1626 va recórrer al general perquè se'n concertessin exclusivament per a aquesta missió. El general respongué el 1628 donant-li un suport entusiasta i encarregant al provincial que els vuit esclaus que requeria Claver fossin dedicats exclusivament al seu servei.

Crec que la clau del problema estaria en el judici o la prudència. Per a no pocs jesuïtes, i entre ells els superiors, la seva carència en aquest punt crucial era tan greu que el feia no apte per a la Companyia. Aquesta discussió ens introdueix en l'entranya del ministeri de Claver. Però això ho deixarem per al final, després d'haver aportat els elements que estan en joc.

Acabarem l'esbós de la seva vida dient que emmalaltí d'una epidèmia mortífera que hi hagué a la ciutat l'any 1651. En retornar de la missió que empenia cada any, per Pasqua, a les hisendes (finques rurals), li sobrevingué una tremolor a les mans i als peus que al cap de poc temps li impedí dir missa i, fins i tot, mantenir-se dret. Això no obstant, amb l'ajuda dels seus fidels interprets, continuà com pogué assistint els leprosos i altres ministeris fins a la mort, l'any 1654. Malalt, al llit, tingué l'ale-

gria d'escoltar el relat de la vida del seu mestre, el germà Alfons Rodríguez, escrit per Francesc Colí, el 1652. El seu funeral esdevingué una veritable apoteosi.

1.2. Característiques de les fonts

Estudiarem Pere Claver a partir de les actes dels processos de beatificació i canonització. L'estudi serà, doncs, una anàlisi de textos, emmarcats en l'època de decadència espanyola i de consolidació de l'Amèrica hispànica, criolla. L'ambient cultural ve representat pel barroc americà, que expressa, sobretot, sensibilitat. L'ambient religiós és l'americà posttridentí i, dins d'aquest, el de la pietat popular barroca, com passava en la Companyia de Jesús, tal com ho havia configurat el general Aquaviva: expressió extrema i destacada de la Contrareforma.

Cal tenir en compte, en qualsevol material d'aquesta índole, que les preguntes que surten en les actes configuren un prototipus de santedat que funciona com a paràmetre. Això significa que els qui donen testimoni (i en donen perquè creuen en la santedat d'aquesta persona) han de demostrar que compleix els requisits de la Santa Seu per a declarar santa una persona. Si els fos permès de testimoniar lliurement, sortiria a la llum tant allò que els sobtà de la persona com el seu propi paradigma de santedat. D'aquesta manera, en canvi, han d'acceptar el model proposat i, segons aquest model, qualificar la persona.

Això suposa un desplaçament de paradigmes i, des d'aquest esquema, la història no és reveladora del que en una

època determinada és el seguiment incondicional de Crist, sinó confirmació que hi ha exemples dels prototipus establerts per la Santa Seu. La novetat de l'Esperit resta enfosquida, l'adequació del seguiment no és tal, perquè es tanca entre parèntesis la novetat de la història i la del seguidor de Crist. Tanmateix, malgrat la rigidesa de l'esquema, no hi pot deixar d'excel·lir l'autenticitat del sant, si de debò ho és, i això és més notable quan menys rígid és el qüestionari.

En el cas de Pere Claver això resulta molt evident: hi ha preguntes sobre les quals els testimonis amb prou feines diuen alguna cosa, o ho diuen de manera genèrica i, fins i tot, forçada, mentre que en d'altres, els testimonis s'esplaien. A més a més, el contingut és molt concret i transmet la profunda emoció que el Sant hi deixà.

L'altre problema –sobre el material d'aquesta índole– és que no dona peu per a rastrejar el *procés* de la persona, és a dir, com ha arribat a aquesta plenitud cristiana, ja que el procés és a partir de l'estat de santedat. En el cas de Claver, els testimonis són tots de Cartagena i parlen d'ell des dels seus trenta-sis anys d'edat endavant, quan ja era sacerdot, dedicat a l'únic ministeri que exercí al llarg de la seva vida.

Això no sols impedeix l'anàlisi genètica, sinó també l'estructural. Atès que els testimonis han de cenyir-se al qüestionari previ, aquest toca qüestions en les quals el Sant no excel·lia, barrejades amb d'altres en què sí que excel·lia. D'aquesta manera resulta extraordinàriament dificultós veure els eixos estructurals de la seva vida i la figura que aquesta vida afaïçona. No solament

això: fins la descripció del seu ministeri i d'esdeveniments rellevants no són recollits en la seva integritat pluridimensional, sinó que s'hi torna una vegada i una altra, i cada cop des d'una virtut del Sant: el seu desig de propagar la fe, la caritat envers el proïsme, l'atenció als malalts, la mortificació...

1.3. El testimoni del germà Nicolàs González

En particular, caldria esmentar la mà del germà Nicolás González, que conegué el Sant durant més de vint-i-set anys, cinc abans d'ingressar a la Companyia i vint-i-dos de religió. Com a sagristà de l'església –quan Pere Claver n'era el responsable–, i va ser l'acompanyant permanent del Sant. Segons la «regla del company», un jesuïta no podia sortir sol de casa. I en aquest cas, l'encarregat d'acompanyar el Sant era ordinàriament el germà González. Aquest professava un gran afecte i admiració a Pere Claver, expressat d'una manera clara en diverses ocasions. Al seu torn, el Sant li tenia plena confiança.

El seu testimoni és tan ampli que ocupa 130 fullets en el lligall original i, a més, no s'ajusta a la mera descripció de la persona de Claver, ans demostra que havia comprès tant la lògica i estructura dels seus ministeris com els mòbils més íntims del subjecte. Per això, ell és la base per a qualsevol vida que s'escrigui sobre Pere Claver. Endemés, podem deduir que va influir en el testimoni dels intèrprets negres. Això no significa de cap manera que induís el seu testimoni, ja que ells professaven al Sant un afecte personalíssim i una

extrema veneració, i, al mateix temps, dominaven el seu ofici; però sí que podia influir el testimoni, ordenant-lo i donant-li forma.

A sobre, el germà Nicolás González va actuar en l'última part del procés com a procurador de la causa. El seu testimoni és molt consistent i convincent, perquè no tan sols ofereix un cabal impressionant de dades, sinó que les comprèn i interpreta de forma contundent, de tal manera que en sorgeix la figura viva del Sant i, més que més, el misteri de la seva vida. Que el seu testimoni és convincent ho proven les nombroses dades complementàries i les apreciacions de persones independents i autoritzades, que embelleixen el quadre, configurat pel germà, però sense canviar mai la clau de la seva vida.

1.4. Altres testimonis

Els testimonis són molt variats, tant d'homes com de dones de totes les edats, estats de vida, condicions socials, races i cultures. Formen un conjunt els germans jesuïtes (coadjutors) que visquen amb ell i els seus esclaus negres intèrprets: són els col·laboradors permanents del seu apostolat, testimonis constants i íntims de la seva vida. Un altre conjunt és el de devots i devotes de la Companyia de Cartagena, que el tracten de forma familiar. D'entre ells sobresurten els devots i devotes particulars del Sant que li sol·licitaven ajuda espiritual i que, al mateix temps, l'ajudaven assíduament en l'apostolat amb els negres i malalts. Un altre conjunt assenyalat és el dels religiosos de Sant

Joan de Déu i d'altres persones lligades als hospitals que el tractaren molt en aquest ambient. Un altre, amb una perspectiva molt concreta, són els veïns de Cartagena, principalment sacerdots i religiosos d'altres ordes, les autoritats, els nascuts allí, que el conegueren des de petits i molta gent del poble: malalts i pobres, habitualment ajudats pel Sant i als quals recorria perquè ajudessin els altres.

Una absència, significativa en extrem, són els pares jesuïtes (sacerdots). En les actes no n'apareix cap, sigui perquè no testificaren, sigui perquè la traductora (una historiadora italiana) no jutjà rellevant res del que digueren i, de fet, no tradueix tots els testimonis per no allargar el text ni fer-lo reiteratiu. Potser, per pal·liar aquesta absència escandalosa, el traductor oficial al llatí i a l'italià anomena reverends pares els germans jesuïtes que testifiquen. Un fet que, en part, explica aquesta omisió tan sorprenent és que en la pesta que hi hagué tres anys abans de la mort del Sant, van morir nou jesuïtes del Col·legi de Cartagena. A més, caldria esmentar el pare Diego Ramírez Fariña, al qüestionari del qual fan referència constantment els testimonis. Aquest jesuïta fou destinat al Col·legi per continuar l'apostolat del Sant, quinze dies abans de la seva mort. Claver, ja molt malalt, s'emocionà amb aquesta notícia, tant, que es posà a besar-li els peus i el va recomanar a una devota seva com a confessor. Així, doncs, si bé indirectament, aquest pare sí que hi intervingué, testificant que el tenia per sant. Insistim dient que gairebé no va conviure amb ell.

2. APOSTOLAT DE SANT PERE CLAVER

A partir dels testimonis que posseïm, resta clar que la clau de la vida de Claver és el lliurament als negres com a expressió de la seva consagració a Déu. Efectivament, en la fórmula de la professió va escriure que es dedicava a la salvació dels negres, que es feia *esclau dels esclaus negres per sempre*.

2.1. Dedicació a la salvació integral dels negres

Voldria insistir que, en el seu cas, aquesta consagració és un document personalíssim: pretén ser l'expressió cabdal de l'opció fonamental presa després d'un llarg procés d'*alliberament* de la seva llibertat per oferir-la a la voluntat de Déu. No li va semblar suficient la fórmula dels vots per a expressar aquesta consagració personal i hi afegí el més genuí i autèntic, on afluïa tota la resta: la seva entrega als negres.

Aquesta entrega fou copsada i viscuda com una expropiació de si mateix i una pertinença a ells. Aquesta pertinença donà sortides i contingut a la seva vida, la salvà, la madurà i, a sobre,

omplí de vida altres vides: fou fecunda. Però, no ho oblidem: fou una consagració religiosa, formà part de la seva consagració a Déu. Per a Claver, això no significava cap mediatització, ja que, per a ell, era obvi que el bé dels negres era la seva salvació integral: la vida de fills i filles de Déu que implicava una vida cristiana i profitosa, viscuda amb salut i respecte.

Així, doncs, per a Claver estimar els negres —o voler ajudar-los— i desitjar la seva salvació, no era de cap manera un dilema, sinó una mateixa cosa, perquè la salvació que propugnava no era impersonal, sinó personalitzada, si bé amb elements objectius, com l'aprenentatge de la doctrina cristiana, el baptisme, la confessió, la missa i la vida cristiana. El

nucli, però, era l'oració, la relació personal amb Déu, amb Jesús, amb la Verge, els sants i la vida que d'aquí en brollava. Tampoc no hi havia cap dicotomia, perquè cercà la salvació dels esclaus negres a través d'una relació tan personal, que tots els testimonis subratllen que els estimava i els tractava com si fossin la seva família, germans i fills.

Per tant, en la nostra anàlisi, partirem d'aquest apostolat, tant amb els que desembarquen provinents de l'Àfrica i són venuts o transportats cap al sud, com amb els que viuen a la ciutat de Cartagena, a les hisendes de la costa i els rius.

2.2. Apostolat amb els negres «bozales» (Negres trets del seu país)

2.2.1. Acollida i primeres atencions als que arribaven

Com a marc, la referència obligada és el document *De instauranda Aethiopum salute*, del seu mestre i company Lluís de Sandoval, mort dos anys abans que ell, després de quaranta anys de ministeri amb els negres, a Cartagena. Descriu de forma minuciosa la captura dels esclaus, la travessia, l'estat en què arriben a Cartagena i la seva comercialització. Són descripcions esgarrifores. Els testimonis les afirmen copiosament referint-se a la manera com arriben els negres i com són posats en quarantena. Deduïm dels testimonis que en cada remesa sempre hi havia un grup de malalts a causa de les condicions de la travessia, sense que ningú se'n preocupés. El tancament en les bodegues del vaixell, la humitat, l'amuntegament, la immobilitat, la mala alimentació, els excrements

acumulats portaven a contreure malalties contagioses, tant de la pell i de la carn (nafres infectades i tumors), com de les vies digestives i respiratòries. En aquestes condicions, la fètor havia de ser absolutament insuportable. Els testimonis abunden en les nafres, pus i la carn caiguda a trossos, a més de les diarrees freqüents. La fortor i la por del contagi aïllaven els malalts. A les cases on vivien en quarantena, els mantenien sense atenció mèdica, nus i sense cap mesura profilàctica.

Sandoval parla minuciosament del que fa referència a la manera de catequitzar-los i d'administrar-los el baptisme i, particularment, la dedicació dels jesuïtes en aquest ministeri. En el text, els testimonis que descriuen l'apostolat de Claver, en aquestes primeres setmanes, estan distribuïts en diverses preguntes. La primera, sobre l'administració del baptisme i instrucció als negres infidels, la segona, sobre el zel per la salvació de les ànimes, la tercera, sobre la caritat amb els malalts i, la quarta, sobre la caritat.

Quan es difonia la notícia de l'arribada d'un vaixell, Pere Claver la rebia amb tanta joia que oferia misses a favor del qui ho anunciava. D'aquesta manera, els primers coneixedors de la nova s'afanyaven a comunicar-la al Sant, delerosos que els fossin aplicades les misses. Investigava la seva procedència i aconseguia intèrprets si no en tenia; fins i tot, manava que en busquessin fora de la ciutat, pagant-los el que demanessin ells i els seus amos. Amb el temps aconseguí un cos complet d'intèrprets, uns divuit, i no pocs de plurilingües. Recollia almoines entre els seus devots i,

amb els intèrprets, anava al mercat a comprar-los regals, i amb ells es dirigia en barca cap als vaixells.

En arribar, els donava la benvinguda –mitjançant els intèrprets– abraçant-los i acariciant-los individualment. Els deia que estava allí com a pare de tots. Insistia que no venien a ser assassinats, sinó a servir-se d'ells, i que si es comportaven bé, serien ben tractats. S'esplaiava en aquests raonaments i en aquestes proves d'amistat, perquè –tal com confirmen abundants testimonis– a la seva terra els feien creure que els matarien per treure'ls el greix i pintar els vaixells amb la seva sang. Aquesta és la causa perquè arribessin desesperats i es deixessin morir de fam o es tressin al mar. Els insistia que Déu els havia portat perquè el coneguessin i per fer-los fills seus.

Esbrinava si hi havia malalts greus o nounats en perill, s'hi atansava netejant-los, alleugerint-los amb el que havia portat a propòsit i oferint-los llaminadures i beguda. Acabat, els preguntava si havien rebut el baptisme. Si no l'havien rebut, es posava a preparar-los –mitjançant els intèrprets– de la millor manera possible i, amb la solemnitat que requeria el cas, els batejava. Als ja batejats, els instruïa. A tots els ungia amb els sants olis.

I tornava a parlar al conjunt de negres del vaixell amb mostres de gran afecte. Demanava als capitans i als amos que desembarquessin primer els malalts, i ell i els intèrprets els ajudaven perquè sofrissin el mínim possible en el trasllat. Quan desembarcaven, ordenava novament als intèrprets que els donessin la benvinguda amb els regals i els as-

seguessin companyia i ajuda. Quan ja, d'edat avançada, empitjorà la seva salut, els superiors li prohibiren d'anar als vaixells; llavors enviava els intèrprets amb aquestes recomanacions i ell sortia a rebre'ls al moll. S'assegurava que fossin transportats amb cura i ell mateix els ajudava.

Quan es trobaven en els departaments que els havia reservat, repetia el mateix: abraçar-los, consolar-los i distribuir-los regals. Consumia molt de temps cada dia amb els malalts, assistint-los personalment. Tots els testimonis ponderen que ho feia com si fossin de la seva família, amb amor i delicadesa, summa paciència i eficàcia. No donava mai la impressió que s'estava mortificant, si bé els intèrprets, s'estaven al costat dels malats només per respecte a ell. Tots insisteixen que es mostrava impassible, de bronze, com si no fos d'aquest món; ja que semblava que no l'afectaven ni l'aspecte repugnant, ni la fetor, ni les malalties contagioses. Remarquen que el rostre se li transfigurava de tant d'afecte i plaer. També insisteixen en l'atenció envers els intèrprets i acompanyants perquè no es contagiessin. No aguantava que els malalts no suportessin la seva pròpia fortor; i feia infusions d'herbes aromàtiques abrigant el malalt amb el seu mantell perquè l'impregnés més l'aroma. Era destre en remeis; així que no tan sols demostrava una gran voluntat, sinó també eficàcia en el servei.

No resulta fàcil de captar el sentiment dels negres. Alguns intèrprets diuen que els esclaus havien arribat amb una defallença vital angoixosa, i que l'activitat del pare els havia guanyat per

sempre. Els havien capturat violentament, els havien venut com a mercaderia i, com a tal, els havien transportat sense cap consideració. I quan esperaven ja la mort, apareix Claver amb una capacitat comunicativa fora de sèrie. No els devia pas ser fàcil de processar el que estava succeint; però, segons tots els testimonis, consta que s'obrien a l'ofertament amistós de Claver, ja que apreciaven la seva actitud com a verament autèntica.

2.2.2. Instrucció sobre el cristianisme

En els llocs on els tenien en quarantena, tot esperant la recuperació per a ser venuts o traslladats al sud, s'iniciava el procés d'instrucció sobre el cristianisme. Preparava roba per als homes i, sobretot, per a les dones, ja que totes venien despullades. A un costat col·locava els homes i a l'altre, les dones, i els malalts a part, amb la comoditat que era possible. Feia portar cadires de mà perquè s'hi asseguessin els intèrprets i perquè aquesta mostra d'autoritat animés els esclaus a fer-se cristians. Els instruïa amb molta mímica, aconseguint que els negres hi participessin amb entusiasme. Els feia repetir els gestos moltes vegades fins que els aprenien. També els mostrava quadres molt gràfics en què apareixien negres amb caracteritzacions desitjables o repulsives, segons el que volia inculcar. Alternava l'ensenyament grupal amb l'individual.

La instrucció tenia cinc punts: la Trinitat, l'encarnació, la passió i mort en creu, la resurrecció i la resurrecció universal per al judici final. Comentava la instrucció amb il·lustracions, compara-

cions i narracions. Posseïa una làmina amb una ànima en flames, torturada pels dimonis. El Pare explicava que era l'ànima d'un negre mort sense ser batejat. Per això, havien d'agrair a Déu per haver-los portat a terra de cristians, on rebrien el baptisme per fer-se fills de Déu i entrar en l'Església. Però el més substancial de la seva instrucció era treure's el santcrist del pit i dir-los com el Senyor s'havia posat en aquesta creu per pagar pels nostres pecats i salvar així el món. Si volien ser fills seus, els havia de doldre d'haver viscut sense conèixer-lo, sumits en la idolatria, l'embriaguesa, la luxúria i altres pecats. Per això s'havien de penedir de tot cor i demanar perdó a aquest Senyor. El Pare ho repetia una vegada i una altra, mostrant-los el Crist i donant-se cops al pit, dient: «Jesucrist, Fill de Déu, tu ets el meu pare i la meva mare, jo t'estimo molt, em dol l'ànima d'haver-te ofès». «Era tant el fervor amb què ho deia, que restava molt de temps fora de si, vessant amb gran tendresa moltes llàgrimes». Els negres també s'entendrien i es donaven cops al pit. Després els deia que així com la serp muda la pell, també ells havien d'arrencar de si la idolatria i els vicis i, mentre ho deia, feia com si s'arrenqués la pell de cada part del cos, «imitant-lo tots en aquesta acció amb tant de fervor que semblava veritablement que s'arrencaven la pell en senyal de despullar-se de l'antic Adam i de les seves passions i vicis i de vestir-se de l'home nou, Crist, i de les seves virtuts, professant així la llei evangèlica, ensenyada per Ell».

Aquestes instruccions les repetia molts dies, de manera personalitzada i

els explicava la fe i com fer actes de fe. També els estimulava a tenir esperança de veure Déu i de gaudir-ne en el cel. «Fent referència a l'esperança en aquest món, parlava amb paraules tan ardents i raons tan vives que semblava que encenia i inflamava els seus esperits amb esperances segures de glòria que assolirien mitjançant el baptisme». Després els convidava a fer actes d'amor a Déu i els deia «com per Ell i pel seu amor havien d'estimar-se molt els uns als altres, sentint per qualsevol pròxim o company el mateix afecte que es tenien a si mateixos». I adduïa exemples molt concrets, com compartir el menjar, foragitar l'enemistat tant la que havien covat a la seva terra d'origen com la sorgida durant el viatge i renunciar a tota venjança. I demanava que els enemics es perdonessin, s'abracessin i es «tractessin com a germans i fills de Déu». Concloïa dient que en la caritat es resumia tota la llei dels cristians.

No sembla gaire pedagògic començar pel dogma de la Trinitat, ni ometre el Creador, la creació i el seu esperit, que anima totes les coses; ja que considerar-ho tot creació de Déu i l'esperit que ho anima tot podia haver estat el llaç d'unió amb la seva religió africana. Silenciar la vida de Jesús, passant de l'encarnació a la passió no ajuda a entendre el cristianisme com a religió de la humanitat. Però sí que té sentit la insistència, tan paulina, en l'amor a Jesús, que brilla en la creu, i com la resposta és no crucificar-lo amb els nostres pecats, sinó estimar-lo. Ell és el nostre pare i la nostra mare. Un Déu fet home i crucificat sí que podia ser copsat naturalment per aquests condemnats de la

terra. Perquè és l'amor mutu, el de Jesús i el dels esclaus, el que realitza la relació personal per excel·lència. Això havia d'emocionar-los, tot i que els havia de resultar no fàcilment verificable, sinó perquè ho veien en l'actitud del jesuïta i dels seus ajudants. La situació tan extrema en què es trobaven era certament propícia per a un renaixement. D'aquesta manera tenien un lloc i una dignitat en aquest nou món, al qual arribaven com a condemnats. Adquirien una interioritat, que era una mena de llibertat. A més, aquest desconegut, Claver, no els demanava res, sinó que els donava afecte i coses necessàries i agradables, dedicant-los el seu temps. Això era la més gran bona nova; aquest era pròpiament l'Evangelí.

Aquest era el sagrament: que Déu els estimava i els volia fills seus. Això no obstant, quan marxava el pare, tot restava igual de depriment: el tracte era cruel i deshumanitzat. No era fàcil de conjuminar el món de Claver amb la seva quotidianitat.

2.2.3. Baptisme

La cerimònia del baptisme volia ser la més solemne i agradable, però també la més gràfica i personalitzada. Per això mostrava el quadre del negre sense batejar, a l'infern, i el negre ben plantat, rentat per l'aigua del baptisme, procedent de la sang de Crist en la creu. I seguien les preguntes que havia de respondre cada u dels qui volien ser batejats: de qui era aquesta aigua (de Déu); de qui es feia fill en rebre-la (de Déu); on aniria amb aquella aigua (al cel). «Tot encès d'amor de Déu (diu un dels

intèrprets negres), Claver el batejava vessant aigua sobre el cap amb un gerro de terrissa vidrada. Tot seguit ordenava que se li imposés al coll una medalla» de plom, amb Jesús en una cara i a l'altra, Maria. «Després d'haver-los batejats, s'agenollava davant l'altar i perseverava en oració una llarga estona donant gràcies a Déu pel favor d'haver-se volgut servir d'ell com a instrument en l'administració del sagrament del baptisme als infidels. S'acomiadava abraçant-los i recordant-los com eren abans de rebre el sant baptisme i com eren ara, ja en gràcia de Déu, fills adoptius seus i hereus de la glòria».

Realment, l'escena és grandiosa. Segons la teologia de l'època —que negava la salvació als qui estaven fora de l'Església—, batejar els infidels era la cosa més sublim que es podia fer. Però encara avui, tot i que nosaltres creiem que Jesús en la Pasqua va vessar el seu Esperit en els nostres cors, saber tot el que Pere Claver explicava, creure-ho i consagrar-s'hi, ¿no és també la cosa més grandiosa que pot ocórrer a una persona? ¿No és comprensible que a un home de fe, com Claver, l'omplís de felicitat ser escollit per portar a Déu centenars de milers de persones, no respectades com a tals —en risc de ser deshumanitzades— i que, tot i això, eren en realitat els predilectes de Déu?

Tanmateix, hi ha un tema que per als negres havia de resultar molt angioxant: que els seus avantpassats fossin a l'infern. Per a ells, els ancestres són sagrats: els han donat la vida, han viscut i mort per fer-los lloc aquí. S'hi senten lligats per llaços sagrats, per l'esperit. ¿Com podien arribar a creure que per desco-

nèixer Jesús sense culpa seva, i per no ser batejats, estiguessin a l'infern? Bé que s'exalti positivament la grandesa del baptisme, però no que es denigri l'anterior. Va ser el mateix problema de Xavier al Japó. La diferència és que allí eren lliures, tenien veu, estaven a casa seva i el missioner era hoste seu. Per això van poder expressar a Xavier la tristesa que ell no pogué remeiar. Aquí els negres no tenien veu, no podien manifestar la seva pena i, menys encara, cap desacord. A més a més, ¿com fer-ho si era l'única persona que els rebia, els donava la benvinguda, els manifestava el seu amor, els alleujava en la seva desesperació i els introduïa en un món nou, situant-los en un estat de dignitat, la dignitat de fills de Déu?

L'endemà del baptisme tornava de matinada i els manifestava que, com que eren fills de Déu, havien d'evitar d'ofendre'l, però atesa la seva feblesa, si pecaven tenien com a remei la confessió. Els ensenyava la manera de fer-la i els deïa que no s'avergonyissin de dir els seus pecats, perquè el confessor representava Déu i en guardaria secret. Durant molts dies els instruïa sobre la confessió. També els dies de festa els portava a missa. «I era tan forta la mala olor, que les dones espanyoles no la podien tolerar i sortien de l'església». Això havia de ser molt notori, perquè són molts els testimonis que ho declaren.

2.2.4. Comiat als qui emprenien viatge cap al sud

Quan sabia que alguns grups havien de viatjar a d'altres indrets, sobretot al Perú, els visitava i els animava dient que trobarien bons amos que els atendrien

bé i els donarien vestits. Insistia que si algú emmalaltia en el viatge, el portessin al confessor. Els recordava els manaments de Déu i de l'Església, i els tornava a explicar que havien de confessar-se amb dolor i penediment d'haver ofès Déu i amb propòsit d'esmena. Si no hi hagués sacerdot, havien de fer un acte de contrició. El mateix que ja els havia ensenyat. Repetia fins que ho aprenguessin de memòria: «Jesucrist, fill de Déu viu, tu ets el meu pare i la meva mare; jo t'estimo molt, em pesa de tot cor d'haver-te ofès. Jo t'estimo molt, molt, molt». Encarregava amb molt d'èmfasi al negre que els dirigia, que fes tot això. «Finalment, parlava als capitans i amos, demanant-los que, per amor de Déu, en tinguessin molta cura i els donessin regals en el trajecte. Ells ho prometien i el Pare els recordava el que havien de fer per a consolar-los i animar-los. I un dia o dos abans del viatge, els visitava a casa d'ells i els portava tabac i altres regals».

2.2.5. Valoració d'aquest ministeri

És molt important entendre la teologia de l'època per a comprendre aquest ministeri, ja que el baptisme era l'única porta per a arribar a ser fill de Déu, i la confessió la segona taula de salvació si s'havia pecat després, reemplaçada per l'acte de contrició si no hi havia confessor. Per a Pere Claver, com per a nosaltres, no hi ha res comparable a la dignitat i felicitat de ser fill de Déu i de viure i morir com a tal. Per això aquest ministeri se'l prenia tan seriosament que els negres aconseguien fer-se càrrec, d'alguna manera, de la grandesa a què havien estat cridats. Els introduïa amb

fervor en el misteri i ells en participaven a la seva manera. D'aquí la gran alegria del Sant.

Que Déu ens hagi fet fills seus –cal emfasitzar-ho– era per a ell la més gran manifestació possible d'amor. Per això, l'amor humà de Pere Claver als negres era el sagrament del misteri a què havien estat cridats. La veritat d'aquest amor, el seu enginy, la seva generositat, el seu afecte, els feia veure que aquest misteri era molt real. Per això, la fórmula de l'acte de contrició, recitada per ell amb tota l'ànima, era la síntesi de tot. Que Claver fos per als negres realment el seu pare, la seva mare i el seu germà, els feia comprendre que de veritat eren fills de Déu.

Aquesta pregonia realitat li donava fortalesa, constància, enginy, tendresa. Viure absort en aquesta relació amb els negres feia que la feto, el risc de contagi i la fatiga no l'afectessin. També consta que aquesta actitud impressionava no solament els veïns de Cartagena, especialment capellans i oficials reials, sinó també els qui tenien al seu càrrec els negres, com els amos i capitans.

2.3. Atenció total als negres residents a la ciutat

El segon ministeri amb els negres té relació amb la perseverança dels ja batejats que vivien a la ciutat i en els seus encontorns. Als primers s'hi dedicava diàriament, però de manera molt particular en la quaresma; i als altres, durant uns mesos després de Pasqua. El resultat d'aquest apostolat –segons un sacerdot de Cartagena, que conegué el Pare des d'infant–, és que «l'experiència de-

mostra que tots han perseverat en la fe primera que els ensenyà, fidels a assistir a missa, visitar temples, exercir la caritat i, particularment, mostrar-se molt devots en encomanar misses pels seus difunts».

2.3.1. Dedicació a oir-los en confessió

Els textos sobre la seva tasca en temps de quaresma són molt abundants. Confessava diàriament des que s'obria l'església fins a les deu, els dies feiners; i fins a les onze, els diumenges i festes. Llavors, celebrava l'última missa per donar oportunitat als ocupats. Sovint estava tan absort en aquest ministeri que calia avisar-lo per a la missa. Després de l'acció de gràcies, seguia confessant fins que es tancava l'església; i després a les dues, quan s'obria, continuava fins a les sis de la tarda. De dia, confessava sobretot les esclaves negres; i en una sala de recepció, els negres fins a les nou del vespre, hora de clausura del col·legi.

A la capella, a prop del seu confessor, tenia quadres devots de l'infern, del purgatori, del cel, i de la passió i crucifixió. Parlava molt fervorosament sobre els tres primers quadres, tant que, «commoguts els esclaus, aixecaven la veu per la força del dolor que sentien i pel que el Pare els deia i enlairaven les mans com volent demanar al cel perdó i misericòrdia». Per acabar, s'agenollava juntament amb ells, «i els feia fer un acte de contrició molt fervorós. La manera de dir-lo era prou per a moure a contrició i dolor fins i tot els cors més durs i empedreïts. Si bé el Pare feia

aquest acte exclusivament per als negres i les negres dels quals tenia cura especial, també hi acudien moltes altres persones espanyoles, com aquest testimoni».

Per ser l'església molt humida a causa de la proximitat del mar, feia col·locar una tarima i uns taulons com a estores per asseure-hi la gent mentre s'esperaven. Per la brutícia que hi deixaven, ell i els intèrprets havien de rentar-ho sovint. Ajudava els més vells i malalts a atansar-se al confessor, i, després, als que havien de tornar a casa dels amos, els acompanyava a l'altar i els donava la comunió. Acabat, els oferia galetes, remeis i plantes aromàtiques i un tragueta de vi, perquè es refessin i no defallissin pel camí.

Els testimonis insisteixen molt en la calidesa humana amb què els acollia, tant, que sempre acudien a ell. A la nit, quedava tan extenuat que havien de portar-lo a pes al menjador. Allí menjava plàtan cuit i pa regat amb vi aigualit però, com diu un dels intèrprets, «menjava tan poc que gairebé tot ho donava a aquest testimoni que l'acompanyava». Quan es trobava molt cansat, demanava que tiressin unes gotes de vi a un mocador, que olorava de tant en tant. Tot i això, algunes vegades arribà a desmaiarse en el confessor.

2.3.2. Missa i processó, els dies de festa

El diumenge i dies de festa, a la tarda, sortia amb un bastó rematat amb un crucifix i amb una campaneta que feia sonar per convocar els negres. Precedida per un estendard roig, es formava una

gran processó que recorria els carrers tot cantant pregàries. Hi enviava també els intèrprets perquè reunissin els negres. El punt de concentració era la plaça de Yerba, lloc de reunió habitual dels negres. Un cop allí, Claver pujava a una tarima i els preguntava el catecisme i donava regals als qui contestaven més bé. Després, dos intèrprets ho deien tot, preguntant i responent. A continuació, els explicava alguns punts que no entenien i els feia una exhortació «més amb fervor i devoció que amb raons i paraules». Acabat, tornaven a l'església, cantant oracions. «Allí, tothom agenollat, i el P. Claver enmig d'ells, amb veu entenedidora i compungida, els feia recitar l'acte de contrició i acabava acomiadant-los».

Pel matí –ja ho vam dir– enviava els intèrprets a buscar-los per a la missa d'onze. «De vegades eren tan nombrosos que no cabien a l'església i era tal la mala olor que exhalaven, que algun cop va veure aquest testimoni com algunes dames espanyoles abandonaven l'església; però aquesta mal olor era per al pare Claver olor de flors i de roses».

2.3.3. *Valoració d'aquest ministeri*

Sens dubte que en aquesta manera de procedir del Pare pesava molt el que haguessin de complir amb el precepte de l'Església de confessar-se i combregar. La manera, però, de fer-ho no tenia res de convencional. Ell mirava de tractar els negres perquè sentissin l'amor de Déu i, en sentir-lo, es penedissin d'haver-lo ofès i busquessin de debò una sincera conversió. Ell volia inculcar-los l'amor de Déu que excel·leix sobretot

en la seva passió. Sabia que aquest procés els dignificava, els elevava l'autoestima. Volia per tots els mitjans possibles, que es veiessin com a fills i filles de Déu. Per això els rebia amb un amor infatigable. Per aquest desig ardent és veritat que l'olor dels seus fills i germans, per a ell era olor de roses. Aquesta és la raó perquè sortís a buscar-los i perquè ells es deixessin trobar i responguessin amb sol·licitud. Aquesta dignitat els donava dret a conviure amb els espanyols que, en l'església, no eren els seus amos, sinó els seus germans. Ocupar aquest espai sagrat havia de donar-los una satisfacció immensa. És clar que haurien desitjat que tots es quedessin a l'església; però que sortissin les dones expressava també que reconeixien el seu dret d'ocupar aquest espai. L'ocupació d'aquest espai sagrat es devia al ministeri de Pere Claver. Experimentaven en ell l'amor maternal del Papà-Déu com a font de reconeixement social.

La tendresa que perfumava aquest reconeixement es demostra en els obsequis que guardava per a ells en el confessional. Només un home sant podia arribar a comprendre que aquests regals no solament no profanaven el tribunal sagrat de la confessió, sinó que eren l'equivalència més exacta del convit que celebrà Déu Pare, a la tornada del fill pròdig. Aquests també venien de lluny, però no per haver malversat l'herència divina, sinó perquè ningú no els l'havia revelada. Venien de sofrir l'oprobri de l'esclavatge de mans de qui es professaven cristians.

Brillava tant aquesta qualitat transcendent que també espanyols, moguts

a devoció, seguien l'acte de contrició a la capella contigua al confessionari. L'acompanyaven el diumenge a la tarda en la processó amb els negres i acceptaven d'esperar-se molta estona per a poder-se confessar amb ell. I suportaven la mala olor per assistir a aquestes missses, o sortien sense protestar quan no la podien aguantar més.

Aquesta tendresa arribava al *súmmum* en el cas dels malalts impeditos, quan manava que anessin a buscar-los perquè els portessin en cadires de mans; després ell mateix ajudava amb tot l'afecte a acomodar-los a l'església i, un cop confessats, els acompanyava fins al combregador. I, abans d'anar-se'n cap a casa, els obsequiava amb remeis, menjar, lllaminadures, sense que hi manqués un glop de vi. Aquests malalts, tractats com a senyors, ¿com no havien d'experimentar en Claver la misericòrdia i tendresa de Déu?

Dos aspectes em semblen especialment dignes de ser notats: l'ocupació dels espais públics (carrers i places) per part dels esclaus, i l'atenció personal de les confessions. El primer és una espècie de reivindicació. Els invisibles, els qui havien de cedir el pas a tothom, els qui passaven per aquests llocs exercint oficis considerats vils, s'hi passejaven amb el front ben alt, omplint tot l'espai, sense treballar i només per plaer. El segon és, en la pràctica, el mateix: els qui servien impersonalment, que tenien cura dels altres de baix a dalt, eren atesos, preferits, aviciats per una persona que gaudia de gran autoritat; cosa que els havia d'omplir de satisfacció. Havien d'entreveure que el cristianisme era en realitat transcendent.

Aquesta relació personalitzada portava Claver a fer-se càrrec de l'estat de cada u i a no acontentar-se amb el compliment formal del precepte, sinó a emprendre un procés tal que conduís a una autèntica conversió. Per això als de vida desordenada no els absolia durant la quaresma, sinó en la Setmana Santa, després d'haver constatat que els sermons i la resta d'exercicis de pietat els havien tocat el cor.

2.4. Missió per les hisendes durant la Pasqua

Reservava la Pasqua per a visitar les hisendes perquè els esclaus poguessin complir amb la confessió i comunió anual. Era època de pluges i de clima malsà; de vegades, no hi havia senda i caminava amb fang fins als genolls. Anava als pobles a cavall, acompanyat per un intèrpret i portava les llicències per a confessar, dir missa i celebrar el matrimoni.

A les hisendes li oferien una estança de senyors, però aconseguia que li donessin la pitjor dels negres o, més sovint, la que ells rebutjaven. Ordinàriament, estava molt bruta, amb rates i ratpenats. Ajudava a netejar-la i s'hi quedava. No dormia al llit que li posaven, sinó en una estora. Quan deia missa, confessava fins a les onze, per donar lloc a l'assistència dels veïns. I després es retirava. Un dels terratinents declara que calia cridar-lo per a menjar: «moltes vegades el trobava tan concentrat, amb la cara mirant el cel i el missal obert en la passió, que, tot i que m'atansés a avisar-lo, el Pare no se n'adonava ni es movia fins que aquest testimoni li par-

lava que havia d'anar a menjar, que era tard. Llavors no s'excusava, sinó que amb molta modèstia es mostrava obedient i havent doblegat el full del missal marxava amb mi. Menjava només un tall de carn salada i *arepa* o *casabe* i, a la nit, plàtan cuit i aigua. De la resta de la taula en prenia per dar-ho als esclaus. I si li regalaven ous o pollastre, ho acceptava i ho donava al més pobre o manava que es preparés per als malalts. A la tarda predicava, feia la catequesi i confessava. L'interpret declara que els mosquits se'l menjaven i, quan insistia que els matés, responia que «més aviat li feien un favor perquè li treien la mala sang».

Voldria remarcar la insòlita llibertat espiritual per a situar-se de forma tan decidida en el món dels esclaus, per a menjar el que ells menjaven i disposar del menjar de la taula dels senyors per a donar-ne a ells. I més encara per a dedicar-los, en la pràctica, tot el temps; perquè als senyors i més en general als veïns, només els dedicava la missa i la confessió i, si massa insistien, un moment a taula per a menjar, ja que se n'anava de seguida, excusant-se que havia d'ocupar-se del negoci dels negres. Hom podria pensar que els amos devien quedar ressentits. Però els testimonis que posseïm indiquen que més aviat quedaven molt edificats, interpretant-ho com un signe d'extrema humilitat, no vivint les coses d'aquest món sinó únicament les de Jesucrist; la qual cosa era certa.

Com que no menjava fins passat migdia i ho feia tan parcament, i seguia en el seu ministeri fins a ben entrada la nit, alguna vegada es desmaiava, però tornant en si, no acceptava ni repòs ni

cap mena d'atenció i continuava fent el mateix.

Testifica el seu metge que el «seu més gran esbargiment i alegria era sortir després de Pasqua de Resurrecció fora de la ciutat als poblats dels negres». Aquest fou el seu apostolat més dur, tant que, en tornar d'una d'aquestes sortides, va venir amb la malaltia de la qual morí. No obstant això, el seu instint evangèlic li feia veure que allò més proper a Jesús era trobar-se amb els pobres per portar-los l'única riquesa que tenia: Déu i Jesús com a Pare matern i germà ple de misericòrdia. Els encomanava a Ell i els induïa a correspondre-li.

Ho aconseguia, no solament amb les seves fervorosíssimes exhortacions, sinó sobretot lliurant, com Pau, la seva pròpia persona amb tot el que comporta l'evangeli. La seva sol·licitud humil, generosa, tendra, dedicada i forta era la certificació humana que Déu i el seu Fill s'hi lliuraven de debò. Que visqués en el seu món i no en el dels amos, que els fes saber que el seu deure era mirar pels negres, que concedís als més poderosos el mínim temps possible i que, en canvi, el prodigués als negres, que mengés el que menjaven ells i els donés el que menjaven els blancs, que l'enviat de Déu fos dels seus, havia de deixar-los gratificats, dignificats, conhortats.

2.5. L'escàndol de donar fàcilment la comunió als negres

Vull insistir en un aspecte molt significatiu del seu encertat instint evangèlic. Diu el germà Nicolás: «També observà aquest testimoni que el pare Pere Claver, amb gran devoció i fervor, fou,

això no obstant, poc escrupolós en donar llicència perquè qualsevol classe de persones combregués, tant d'espanyols com de negres i indis, quan hi trobava suficient capacitat per a poder-la rebre. Exhortava tothom, generalment, a la freqüència de la comunió, instruint amb molta diligència aquells que estaven prou disposats a rebre aquest venerable Sagrament. I tenia tan poc escrúpol en això, que algunes vegades era criticat per la molta facilitat a concedir aquesta autorització a les persones negres i índies. I a alguns religiosos de la nostra Companyia i a d'altres de fora, religiosos i seglars, responia amb tota mansuetud, modèstia i particular humilitat amb la paràbola de l'Evangeli d'aquell rei que va fer un esplèndid convit als cecs, dementis i esguerrats. I afegia que endevinessin a qui es referia: als pobres negres, esclaus i abandonats d'aquesta ciutat».

En aquest sentit fou molt criticat, tant pels membres de la seva comunitat com per altres religiosos i seglars. Responia amb la paràbola del banquet i l'aplicava sense titubejar als esclaus i abandonats de Cartagena. Donar la comunió als indis fou una decisió dels primers jesuïtes, que Acosta hagué de

defensar fins al punt de plantejar-la al mateix Papa, que confirmà el seu dret. Tanmateix, en una societat de castes, en la qual la comunió freqüent era per a les ànimes selectes, no podia acceptar-se que s'hi incloguessin els esclaus. Si els esclaus són tan selectes, quin argument pot argüir-se perquè continuïn esclaus? Allò que és selecte per al Déu de Jesús no coincideix amb la jerarquia social. Això, en una mentalitat de cristiandat, és molt difícil de digerir. Però, plantejat l'argument per un home sant, no és fàcil de rebatre.

Donar la comunió als negres és el símbol més delicat d'allò que no es pot assimilar pel que fa a l'actitud evangèlica de Pere Claver. Ningú que l'observés preparant-los per a la confessió i comunió no podria acusar-lo de lleugeresa. Més aviat hauria de reconèixer que ells no s'hi preparaven tan fervorosament. El problema de fons és per què calia gastar pólvora endebades, per què dedicar un esforç tan qualitatiu a qui freturava de qualitat, en lloc d'aplicar-lo a subjectes més respectables. Aquest és el problema de fons, no fàcil de plantejar, i al qual Claver responia amb el més pur Evangeli: la predilecció de Déu i Jesús pels pobres.

3. DEDICACIÓ ALS MALALTS

La segona dedicació assídua de Pere Claver –en part, ja ens hi hem referit– és als malalts. La major part són, òbviament, negres, els més abandonats, els que suportaven treballs més durs i en condicions de vida menys sanes. Però també n’hi havia els espanyols pobres i de bona posició.

Tanmateix, als hospitals només hi anaven els pobres o, a tot estirar, gent popular. Al l’hospital de Sant Llàtzer hi acudien tots els leprosos per llei, si bé els de bona posició es recloïen en alguna dependència aïllada de la seva pròpia mansió o hisenda. Després parlarem de l’atenció a l’hospital de Sant Sebastià, dirigit pels germans de Sant Joan de Déu, de l’atenció al de Sant Llàtzer per a leprosos, de l’atenció als malalts prostrats en cofurnes aïllades, de l’atenció als esclaus que vivien a casa dels seus amos i també de l’atenció als mateixos amos.

3.1. Servei a l’hospital de Sant Sebastià

3.1.1. Servia com un religiós més de Sant Joan de Déu

De la comunitat de Sant Joan de Déu, diu el germà Nicolás que eren «els seus amics més estimats». Era molt singular l’amor i afecte que mostrava als religiosos de Sant Joan de Déu, parlant-los molt amorosament i abraçant-los amb grandíssima humilitat i submissió, on fos que els veiés o trobés, mogut solament per la gran caritat que exercien

amb els malalts. El prior l'anomenava «general protector d'aquest hospital», i per això diu que la comunitat en ple assistí als funerals de Claver «sense notificació ni invitació, pel gran afecte i amor al Pare». Un altre religiós diu que quan estava de missió fora de la ciutat, «ho sentien molt, tant els religiosos com els pobres d'aquest hospital; perquè era el consol temporal i espiritual de tots. I quan tornava, [...] era rebut per tothom amb general alegria i lloança; i ell venia també molt content al seu centre, que era aquest hospital». Un altre declara que a l'hora de dinar o sopar servia com un religiós més de Sant Joan de Déu, obeint puntualment al cap de servei. Sobretot, quan arribava l'armada, els religiosos li agraïen la seva presència, perquè els malalts podien arribar fins a nou-cents i ells no podien donar l'abast. «En aquestes ocasions el Pare venia a ajudar a repartir el menjar, a confessar-los, administrar-los els sagraments, l'extremunció i també a encarregar-se d'altres serveis com posar-los al llit i la resta».

Assistia especialment els més malalts i els que sofrien malalties repulsiues i contagioses. Els religiosos restaven impressionats que es despreocupés del contagi, i que no donés mostres de repugnància. Narren que ho feia de gust, amb un amor misericordiós i tendre, com «un home tocat de la mà de Déu».

Oi més; no aparentava cansament, tenint en compte que no menjava ni bevia res, tot i el tràfec excessiu i la calor insuportable. Deien que «tot ho encaminava a dirigir-se a Déu de tot cor». I, certament —diu un altre— que

«fou abundant el fruit que recollí en aquest servei a Déu nostre Senyor, convertint moltes ànimes amb l'exemple de la seva santa vida i amb els seus bons consells».

3.1.2. Atenció al cos i a l'esperit

També observen com n'era de primmirat en l'atenció als cossos, perquè estiguessin còmodes i nets, i que fessin el possible per a estar sans. Hi ha molts testimonis sobre els remeis que ell enviava i sobre la tenacitat a atendre'ls fins que sortien del perill i sobre el coneixement de quan una malaltia era mortal. El metge més competent i assidu a l'hospital diu al respecte que, de vegades, donava per incurable un malalt, «i demanava al Pare que digués el que en pensava. Moltíssimes vegades deia el Pare a aquest testimoni que assistís tal i tal malalt i que li aplicués els remeis possibles; que mentre tenia l'ànima al cos, era contrari a la caritat deixar d'aplicar-li remeis; i advertí aquest testimoni que aquests malalts es refeien. I dóna per cert que fou cosa sobrenatural el guariment de molts d'aquests malalts». Més encara, hi afegeix que «tenia tanta confiança en el Pare, que estava segur que res no els podia donar que no els fos saludable, per la molta caritat i amor de Déu amb què ho feia». Certament que observacions fetes per ell sobre els símptomes, encara avui semblen congruents. Resumint, dedicava una atenció molt detallada a l'estat del malalt.

També es preocupava, encara més, si fos possible, del seu estat d'ànim. Tenia una gran capacitat per a consolar

i animar; hi dedicava moltes hores. Sembla escaient que aquesta actitud contribuís molt a fer que els malalts s'encoratgessin i es cuessin. Els religiosos noten aquest contrast: tolerava les males olors amb gran fortalesa, com si fos de bronze, i «alhora, era molt compassiu amb els malalts i se'n dolia molt quan algú li deia que el molestava la mala olor. Per confortar-los i refrescar-los els ungia les narius i els canells amb vinagre dissolt en aigua». El mateix diuen d'algú invalidat per a menjar: «el peixava amb les seves mans sense escrúpols ni nàusees, ans mostrant una gran caritat i amor fraternal». Podria donar la impressió que, en estar tan dependent de les persones, no s'adonés de com l'afectava personalment el seu estat físic.

No hi era ell sol, en aquesta activitat. Quan era mestre de novicis dels germans jesuïtes, dos cops la setmana marxava amb tots ells amb una escombra a l'hospital per fer els llits, escombrar les sales, distribuir el menjar, rentar els plats, a part de la seva tasca de sacerdot: confessar, consolar i administrar la unció dels malalts.

3.1.3. Reflex de l'amor gratuït i personalitzat de Déu

Insisteixo que allò que guia aquesta tenaç energia és l'atenció integral al malalt. Per a ell, l'objectiu últim era que el pacient portés la malaltia com un bon fill de Déu, que se'n servís per a progressar en les virtuts i vèncer els vicis i, si s'esqueia, que morís com un veritable cristià. Però com que ho feia per amor al malalt, perquè sabia que

aquest era el seu bé definitiu, aquest amor resplendia en tot: en la seva actuació d'infermer diligent per a sanar la seva malaltia, i en la seva atenció personalitzada. Atès que la malaltia, si és contagiosa o repugnant, acostuma a retreure les persones i aïllar el malalt, ell mostrava que li interessava la persona vencent la repulsió i la prevenció, i bolcant-se sobre el dèbil, necessitat de suport i proximitat humana.

Els malalts percebien que només buscava el seu bé. Per això, quan els parlava de Déu o els proposava la confessió, comprenien que també això ho feia per al seu bé. No cal dir que no els proposava la confessió per complir amb el seu ofici, com tampoc per fer mèrits, cercant un profit propi i la perfecció. Tothom advertia l'alegria de la trobada amb ell i el seu lliurament personal. Pere Claver era per a ells el reflex de l'amor de Déu del qual els parlava, del Crist que els predicava i amb el qual anhelava posar-los en contacte. En això consisteix la qualitat evangèlica de la seva dedicació als hospitals i, en general, als febles.

Aquesta caritat com a expressió de transcendència va ser el que van copsar els pirates anglesos capturats o els moros en estat de quasi servitud; i així, malgrat la contumàcia, van acabar rendint-s'hi i convertint-se, «pels consells i santes exhortacions del Pare i per la humilitat amb què els assistí en la seva malaltia». Semblantment es convertiren pecadors públics i gent que feia molts anys que havien abandonat el sacerdoci i la consagració religiosa.

3.2. Dedicació integral als leprosos

3.2.1. Pare i mare de tots i de cada u en particular

Però la seva dedicació era més compromesa encara a l'hospital de Sant Llàtzer, ja que el de Sant Sebastià tenia una comunitat molt zelosa del seu hospital i no tant dels leprosos, bastant més desassistits. Un religiós de la Mercè deia que «si no hagués estat pel pare Pere Claver, s'haurien mort aquells pacients». En aquest hospital s'encarregava del menjar, de les medecines, de les instal·lacions, de netejar els malalts, donar-los remeis i molt més d'acompanyar-los, estimar-los i consolar-los, com també de vetllar per atansar-los a Déu, per la seva salut espiritual i, finalment, per oferir-los exèquies dignes i encomanar la seva ànima a Déu. Era tanta la seva sol·licitud que l'almoïner-infermer de l'hospital «venia cada dia a aquest Col·legi per ordre del mateix Pare i l'assabentava de l'estat dels malalts; i el Pare li donava algunes coses, com vestits i medicaments i el que demanessin. Si algú tenia necessitat de confessar-se, al primer avís de l'infermer hi anava tot seguit». Així que, «no tan sols era procurador i mestre de l'hospital, sinó també capellà i pastor». En particular, els va fer construir una església de pedra i aconseguí mosquiteres per a cadascun per a evitar-los les molèsties d'insectes i fer que poguessin dormir bé. Era tal l'estima que sentien pel Pare que, a la seva mort, declararen «que si haguessin mort els seus pares i mares no els causaria tanta pena com els causava la pèrdua del pare Pere Claver; i

que estaven molt afectats i afligits per una pèrdua tan gran com la del Pare, que era pare i mare de tots i de cada u en particular».

Tan bon punt arribava, sortien a trobar-lo, mentre ell anava abraçant cada u. Un cop reunits tots i ja ben acompanyats, ell, enmig, feia el senyal de la creu i recitava conjuntament amb ells les oracions. «Tot seguit els exhortava a tenir paciència i a conformar-se amb la voluntat de Déu. I perquè això fos de gran mèrit davant nostre Senyor, els deia que calia viure sempre en gràcia i amistat de Déu, estimant-se els uns els altres com a germans i fills seus, abstenint-se de juraments i de tot pecat». Després, participant-hi tots, els feia un acte de contrició molt fervorós. A continuació confessava i, finalment, els distribuïa coses que havia portat per a ells.

Acabat, marxava cap a les cabanes dels malalts més impeditos i, primer de tot, els consolava amb la seva proximitat humana, els endreçava el llit, aixecant-los i alleugerint-los tan bé com podia i, finalment, els confessava si ho demanaven. Tots els testimonis recalquen que es posava a disposició particularment dels qui per causa del seu aspecte horrorós i mala olor, eren desamparats. Amb aquests s'entretenia molt de temps, tocant-los, curant-los i alimentant-los amb la mà, sense temor al contagi. Davant d'aquesta actitud, els malalts deien que «el Pare no era home d'aquest món sinó del cel». Idèntica admiració causava als religiosos que l'acompanyaven ordinàriament i als seglars que ho feien de manera eventual, que tornaven molt impressionats i edificats. Quan un veí li deia que podia

caure malalt, el Pare «se'n reia molt». Tots coincideixen a afirmar que hi anava «molt content i alegre».

Un captaire, reclòs durant un temps a l'hospital, diu que «el Pare, quan els abraçava, mostrava tanta alegria i satisfacció com si es trobés en el més gran entreteniment del món; i que amb gran amor els netejava les baves amb les seves mans consagrades, els feia mostrar la llengua i els desinfectava el pus i les crostes, cosa que meravellava a aquest testimoni. Se sorprengué encara més en veure que, agenollat, els llepava els peus amb la boca i la llengua i els besava».

3.2.2. La seva proximitat els feia sentir-se humans

El leprós, en totes les cultures, és l'intocable per antonomàsia. Per això, és normal que el que més senten és l'aïllament, el desparament. Això pot derivar molt fàcilment en la pèrdua de l'autoestima, l'esperança i el respecte, i a deixar-se portar per les pulsions més elementals d'autodestrucció, de ressentiment o d'erotització. Per això, amb un instint precís, Claver mirava que visquessin des de la condició de fills de Déu i que, en relacionar-s'hi trobessin companyia i, a partir d'aquí, poguessin relacionar-se entre ells com a germans. Guardant-se respecte, podrien també mantenir l'esperança i assolir el guariment.

La proximitat cordial i desprevinguda del Pare els feia sentir-se humans. Des d'aquest nivell podien acceptar la invitació a la paciència com un mitjà de dignitat. Podien arribar a acceptar que

Déu no era l'autor de la seva malaltia, sinó la seva companyia en ella. En efecte, no ens imaginem Jesús llepant les úlceres d'un infectat, però és cert que tocà leprosos. Que Claver no es contagiés és senyal que aquesta relació no tenia res de morbosa, sinó que era proximitat maternal, tal com ho apreciaven els malalts.

3.3. Assistència als malalts particulars

3.3.1. Una relació mútua

Pel que fa referència als casos de malalts particulars, proliferen els testimonis. Generalment testifiquen que si l'avisaven sobre algun malalt o lesionat, particularment si eren negres o dones negres incurables, els visitava regularment, els portava menjar, els confessava i si hi havia perill imminent, els ungia amb els sants olis. No solament això: també «entrava en alguna casa veïna i demanava als amos que per amor de Déu tinguessin cura del malalt i no se n'oblidessin, li portessin alguna cosa i el visitessin de tant en tant; que Déu els ho pagaria». Fins i tot aconseguia que persones pietoses tinguessin a casa seva algun malalt per atendre'l. Per exemple, conta un testimoni d'una negra lliure que en tenia una altra «de caritat per voluntat i prec del Pare». La tingué així sis anys. I narra l'última hora de la malalta. Després de diverses vegades d'haver-la visitat el Pare, li anuncià el dia que moriria. Arribat el moment, digué a la malalta: «Mare Úrsula, Déu l'estima molt i per això la vol portar a descansar; avui ha de morir i no ha de quedar-se al purgatori més de tres

hores. Recordi's molt quan vegi Déu en la glòria de pregar per mi i per aquesta dona [...] a qui tant està obligada, perquè ha fet per vostè més que si fos la seva mare».

Coses semblants narra un altre testimoni que suplicà a Claver que visités el seu pare incurable. Després de transcórrer hora i mitja d'estar sol el Pare amb el pacient, aquest testimoni i la seva mare es posaren a esbrinar què succeïa, i observant-lo des d'una estança contigua «van veure que el Pare s'havia agenollat enfront del llit i havent-hi recolzat les mans, demanava al malalt que per l'amor de Déu li prometés d'encomanar-lo a sa divina Majestat quan es trobés al cel, perquè l'endemà havia de morir [...] El malalt li donà la paraula de complir-ho, i llavors el Pare li demanà una abraçada en senyal de la promesa, i el malalt l'abraçà també». La mare del testimoni començà a plorar i ell la va consolar dient que el que havien vist havia de ser motiu de gran alegria. L'escena mostra de manera commovedora el que diem: la relació del Pare amb els malalts és una relació mútua i projecta com a horitzó últim la condició de fills de Déu i la trobada definitiva amb ell. Fer que el malalt desitgés aquesta trobada, felicitar-se'n i demanar-li que no l'oblidés en aquesta trobada tan gratificant, era convertir la mort en un pas a millor vida. Què més es pot fer per un pacient? Què més es pot fer perquè un malalt visqui la mort com una culminació de la vida? Si la mort tendeix a ser experimentada com la fi de la vida i com la soledat en aquest final, quin millor antídoto i quina millor superació que unes paraules tan conso-

ladores com les de Claver? Era evident per a ell que tenir cura d'un malalt no era fer cap sacrifici per Déu, sinó la relació més cristiana i humanitària.

Això s'entreu en la manera com entrava a visitar els malalts més repulsius i incurables, com és el cas d'una negra, descrit detalladament pel germà Nicolás: «Hi ha molta paciència aquí i molt sofriment per amor a Déu. Jo em trobo molt necessitat d'aquestes virtuts i vinc a buscar-les i aprendre-les d'ell en aquest lloc. Ensenya'm, ensenya'm –li deia– perquè vinc a aprendre de tu». El que suposadament ve a donar, manifesta que ve a rebre també; així el pacient es converteix en dador. I tot seguit treia el Crist de bronze i el donava a besar al malalt perquè aprenguessin a tenir la paciència del Crucificat, que sofria sense culpa per ell; i també li portava coses necessàries i regals, i el confortava. Certament que el Pare venia també a aprendre. Ell enfortia en el malalt aquesta actitud que ell aprenia, però també el Pare aprenia del malalt. La relació era mútua, molt humana i gratuïta, per això no humiliava, sinó que enaltia.

3.3.2. El triomf de l'amor sobre la pròpia feblesa

Els testimonis que expliquen que el Pare semblava insensible a tot el que fos repugnant són nombrosos. El secret està en el que deia a una intèrpret: «Moltes vegades deia a aquesta testimoni que no tingués nàusea (als malalts repulsius), ja que eren els nostres pròxims». Tanmateix, hi ha un testimoni en el qual es manifesta que el Pare no era

de bronze, però que la determinació de fer-se pròxim d'aquell que ho necessitava era tan ferma que no toleraria res en ell que impedís aquesta relació. El triomf de l'amor sobre la pròpia feblesa és, de vegades, d'un dramatisme que esglaia: «Una esclava negra –Rufina de nom– va emmalaltir de verola, malaltia que causava horror i nàusea per les moltes excrescències i mal olor; s'avinqué el Pare a consolar-la, però sentí tal aprensió per la fortor, que digué: “Cos, et disgusta? Doncs ara ho pagaràs”. I ordenà posar en un bol tota la matèria supurada de la malalta i, acabat, s'atansà novament el venerable Pare a veure la malalta, li ho netejà i ho eixugà tot. I prenent el bol se'l va beure amb horror i admiració dels presents».

Alguns testimonis refereixen com n'era, d'infatigable, el Pare visitant els

negres malalts, «especialment quan hi havia alguna epidèmia de verola en aquesta ciutat, fins a arribar a cansar tres o quatre germans companys. Per això tornava al Col·legi i deixava el primer company, que ja no podia caminar més ni moure's, i se n'emportava un altre. D'aquesta manera canviava tres o quatre companys cada dia, i ell tan incansable». Dos testimonis que l'acompanyaven narren un cas que revela la manera delicada, eficaç i total d'atendre els malalts contagiosos.

Altres testimonis descriuen casos en què acudia, sense ser cridat, per atendre malalts d'extrema gravetat i incurables. Deia que el malalt no moriria i, efectivament, sanava; i d'altres en els quals es presentava per ajudar-los a ben morir. L'interès pels altres el proveïa d'antenes especials.

4. ATENCIÓ TOTAL ALS PRESOS I CONDEMNATS A MORT

Un tercer camp d'acció, també molt extrem, en el qual Pere Claver desbordava el seu zel i mostrava la seva fecunditat apostòlica, és la dedicació a les presons i, particularment, als condemnats a mort.

4.1. Disponibilitat amb vista a la rehabilitació

No passava setmana que no anés a visitar-los. Igual que feia amb els malalts, els donava regals, els escoltava tot el que volien dir. Si li demanaven fer alguna diligència, ell la complia puntualment, insistint als advocats defensors que no n'ometessin cap ni una, «que defenses-sin les causes d'aquests pobres presos». Confessava als qui ho demanaven i els exhortava a fer-ho. Després els reunia i els deia que «era millor pagar en aquesta vida les penes dels pecats comesos que pagar-los a l'infern, on no hi ha fi ni terme. I per acabar, treia el santcris de bronze [...] i els deia que el remei de tots els seus afanyes es trobava en aquell Senyor crucificat. I perquè quedessin més consolats i disposats a suportar amb

paciència els treballs, els feia recitar un acte de contrició molt fervorós [...]».

Quan s'acomiadava, els deia que «qualsevol que el necessités i a qualsevol hora, el fes cridar, que l'assistiria de gust i l'atendria puntualment». Als qui es trobaven en cel·les de càstig, els visitava durant molt de temps i els consolava.

Com podem veure, també aquí la relació és del tot real, humana, total. Abans de res, els insta «a suportar la presó amb paciència». Després, els escolta. El condemnat té la seva visió dels fets i vol donar-la al qui creu que és imparcial i humà». En aquest sentit, el condemnat no espera respostes, només ser escoltat realment. Alhora ajuda el qui creu que encara pot ser ajudat i consola tothom amb paraules i obsequis. Els qui són a la

presó prou en tenen amb aquest càstig; per això el tracte humà i no cruel és fonamental per a evitar que esdevinguin monstres, o aconseguir que deixin de ser-ho. Segueix, com sempre, la proposta de la confessió. Aquest acte és crucial per al presoner: és confessar la veritat davant Déu. Només confessant-la, pot donar-se la reconciliació amb un mateix i la rehabilitació personal. Presentar els condemnats al Condemnat té un significat molt especial: Déu els pot comprendre i amb ell es poden desfogar. Per als presoners, saber que poden disposar d'una persona lliure és importantíssim, és un sacrament de dignitat, reconeixement i esperança. Per això, el comiat de Claver és tan significatiu.

4.2. L'oportunitat de redefinir definitivament la seva vida

L'atenció al condemnat a mort condensa amb una gran força el que hem dit fins ara. Tota la relació amb ell s'encamina a oblidar la vida passada amb totes les seves circumstàncies i es concentra en el moment suprem de la mort. Insistia al presoner que «el camí que havia de recórrer era molt llarg i el temps molt breu; que calia motivar-se i animar-se en aquesta consideració i fer molts actes de veritable contrició». Li posava a les mans una creu amb un Crist pintat i li deia: «Aquesta és la creu amb la qual has de superar aquesta gran borrasca i no tens cap altre remei per a alliberar-te'n que abraçar-la i no perdre-la de vista, ja que és la teva salvació». Conduïx el condemnat a fer de la seva mort l'acte que defineix la seva vida. Ha d'oblidar-se, doncs, de tot i concentrar-se en

aquest moment suprem. No ha de viure la seva mort com a víctima, dominat pel terror, l'abaltiment i la malvolença amb la societat, que vol posar fi a la seva existència. Ell té l'oportunitat de definir la seva mort i rectificar i segellar així tota la seva vida. Amb aquesta idea morí Jesús. I amb aquest pensament el pare Claver es posa a disposició del condemnat fins a la seva mort.

El condemnat té l'oportunitat que no té gairebé ningú de definir la pròpia vida. Per això, diu el Pare sense ironia: «Tens sort, germanet meu, de conèixer el dia en què has de morir. No et resta cap altra cosa que tenir bons ànims». I també li diu el mateix que als agonitzants: «Afortunat seria jo si te m'emportessis amb tu». Ell intenta viure l'últim moment amb aquesta capacitat de decidir que ha estat oferta al condemnat. Tot l'afany de Claver és aconseguir que aquesta sigui la clau del trànsit a l'altra vida i que el condemnat se la faci seva. Aquest plantejament és realment grandiosos. Hom pressuposa que el crim no defineix el criminal. Déu és qui dóna realment l'oportunitat i la força de redefinir la pròpia vida. Claver no és òbviament representant de la ciutat, sinó del Déu que no vol la mort del pecador, sinó que es converteixi i visqui, i el del bon Pastor, que no escatima cap esforç per rescatar l'ovella perduda.

4.3. Ajudar a tenir la mort d'un bon cristià

Després d'aquesta preparació, «oïa la confessió general del condemnat durant una bona estona. De seguida, si l'hora ho permetia, o si no l'endemà, li cele-

brava la missa, li donava la comunió i li llegia un fragment de l'Evangeli [...] i no el deixava de cap manera ni de dia ni de nit, assistint-lo i animant-lo sense parar». Mentre posaven al condemnat els vestits i les cordes, «eren tantes les paraules afectuoses que pronunciava, que endolcien l'amargura del pacient, i commovien els presos presents». Quan marxaven pel carrer cap al suplici, donava lloc a d'altres sacerdots i religiosos perquè encoratgessin el condemnat. En les cruïlles dels carrers, on s'aglomera la gentada, «feia que el condemnat s'aturés a parlar al poble, i li demanés perdó del mal exemple que havia donat, perquè aprenguéssin d'ell a no ofendre Déu». Mentre caminaven, l'aspersgia amb aigua beneïda i li refrescava les narius amb aigua perfumada. «En arribar al lloc del suplici l'invitava a besar l'escala com a instrument pel qual pujava a gaudir de Déu; i allí, amb les seves pròpies mans li eixugava la suor del rostre i li donava a menjar una mossada que portava preparada, perquè no es desmaiés en uns moments tan amargs. Després d'haver-lo reconciliat i absolut mitjançant la butlla, l'abraçava, el consolava i l'animava dient-li que tant de bo fos tan afortunat d'anar amb ell al cel; i amb la mateixa caritat i zel que hem dit, no l'abandonava fins que hagués mort. Mentre agonitzava ordenava que li cantessin amb música preparada a la catedral, un respons amb l'orgue i amb tots els instruments necessaris».

Claver malda per aconseguir que la mort d'un reu sigui la d'un bon cristià. Ell, amb la seva companyia que no re- crimina, sinó que reconcilia i rehabilita, és el sagrament de l'acollida de Déu.

D'aquesta manera, el reu que donà mals exemples és capaç ara de donar-ne de bons. Pere Claver el condueix a afrontar la mort amb valor, com a expiació de les seves culpes i, més que més, com a trànsit als braços del Pare, de pas cap al cel. Res no li diu de la continuació d'un purgatori; que prou amarg és el tràngol de l'execució. Per tot això, per ser el condemnat una persona digna, solemnitza la seva agonia amb cants i música de variats instruments, orgue inclòs. L'acte dolorós i afrontós de l'execució presenciat per la multitud, propens a ser vist com una venjança, es transforma en l'acte de rehabilitació final del culpable. És ben bé així. Més que pacient, actor. La música coreja com un aplaudiment el feliç reeiximent de l'excriminal. Aquest acte solemne rescata també la justícia de la ciutat, que no busca tan sols el restabliment de l'ordre pel càstig del transgressor, sinó també la restitució del reu. Resta així establert l'ordre extern i intern perquè queda estroncada la font del desordre i transmutada en brollador d'humanitat. Cal advertir, al respecte, que eren els alcaids de la presó els qui avisaven el Pare, tan bon punt era notificada la sentència de mort a un pres.

4.4. A favor de la persona: mai no tractava ningú com a reu

Els casos narrats pels testimonis diuen molt de la gran humanitat de Claver tan extrema, que feia la impressió de posar-se a favor del reu, o que no el tractava com a tal. Per això, quan un religiós el repta perquè el que està fent no és regular, li respon: «Si no incorro en irregularitat deixant-lo, molt menys seré irre-

gular ajudant a salvar-lo». Com en el cas de les disputes de Jesús amb els fariseus: és la discussió sobre si ha de prevaler la normativa o el bé últim de la persona, que és el fi al qual s'ha d'adreçar tota normativa en una societat cristiana.

Això es veu més clarament encara en el seu tracte amb els condemnats per la Inquisició. Tot i que li semblava que les desfilades de condemnats feien el seu fruit i, en aquest sentit, eren saludables, «tot i això, sentia una gran compassió pels reus procurant-los en tot allò que podia, consol espiritual i temporal, exhortant-los a suportar amb paciència, silenci i humilitat aquelles penitències». El Pare s'unia a la desfilada i s'atansava a ells. «Ells s'alegraven molt de veure'l

i alguns deien: “Pare, encomaneu-me a Déu”, i d'altres: “Celebreu missa per mi”; i ell responia que ho faria de grat». Els portava regals a la presó, els conso-lava i animava a la paciència i toleràn-cia.

És una pinzellada de realisme la seva crida al silenci, ja que al·legar quelcom en defensa seva, seria considerat com a contumàcia. Claver, però, no al·ludia al silenci motivat per la por o l'envaniment; al contrari, inculcava sentiments d'humilitat, assumint la pròpia fal·libilitat i tolerància i acceptant la dels altres, i encomanant-ho a Déu. Cal esmentar que molts funcionaris del Sant Ofici testimoniarren a favor d'ell, reconeixent la seva santedat.

5. LA FONT DEL SEU APOSTOLAT

La pregunta obligada després d'aquest recorregut és quina era la font de la qual brollava tan abundant, pura i nutritiva l'aigua de la seva caritat. Resta del tot clar que, per a Pere Claver, el sùmmum de la caritat era posar les persones en contacte amb el Déu amor, Pare i Mare, tot misericòrdia, acolliment, tendresa i plenitud. Això era així, perquè Déu era la Vida de la seva vida, el qui la salvava, l'enriquia i l'omplia.

5.1. Amarat de Déu

Els testimonis remarquen que tot el temps que li sobrava del tracte amb el proïsme necessitat el dedicava al contacte amb Déu, amb la Verge, amb els sants, però, sobretot, amb Jesucrist. Corria la veu entre els testimonis que «tot el dia estava amarat de Déu, buscant manera d'aflamar el seu amor, cercant motius per a aconseguir-ho a través de tot el que veia». Un dels rectors del Col·legi deia, referint-se a la seva pregària, que «no sabia quan la interrompia el Pare. Perquè a qualsevol hora que el visités a la seva habitació, el trobava en oració». Un altre, seglar, diu que «veié que el Pare perseverava sempre en contínua oració durant el dia i gran part de

la nit». I el barber del Col·legi, que tenia molt tracte amb els religiosos, comenta que «cada vegada que el buscava per algun assumpte, el trobava en oració i contemplació». Un familiar del Sant Ofici declara que «cada vegada que aquest testimoni anava a visitar-lo a la seva habitació –cosa que feia amb molta freqüència–, el trobava en oració». El germà Nicolás declara detalladament com feia l'oració i ho resumeix dient que «el temps que no estava ocupat a atendre al bé espiritual de les ànimes confessant, catequizant o instruint els negres, el destinava a l'oració i comunicació amb Déu» i afirma amb gran fonament que «quasi tota la nit la passava en oració». Són bastants els qui esmen-

ten que «estava molt abstret i gairebé fora de si, de manera que no advertia la presència d'aquest testimoni ni el sentia quan li parlava».

5.2. Pietat popular barroca

Podem dir que la seva religiositat era la popular, la pietat catòlica barroca. En aquest sentit, el germà Nicolás fa referència a la seva arrelada devoció a la Verge, que incloïa la pràctica del rosari i la difusió d'aquesta devoció; tant és així que tenia muntat un taller de rosaris, que distribuïa amb profusió i que eren molt estimats per venir d'ell.

També tenia molta devoció a la creu. En el seu apostolat sortia a parlar del Crist de bronze que portava al damunt i que feia besar als malalts i necessitats de consol o penediment. Tenia penjada al pit una creu basta, de fusta, que estimava moltíssim i deixava a les persones en casos desesperats, suplicant que la hi tornessin. Segons alguns testimonis, aquesta creu va fer curacions. Quatre anys abans de morir, passava el virrei del Perú pels regnes d'Espanya i volgué visitar el Pare per la fama de santedat que tenia. Després d'intentar debades besar-li la mà, li suplicà que l'encomanés a ell i a la seva família, cosa que el Pare li va prometre. Li demanà que en penyora li donés quelcom seu. Ell «li contestà que era pobre i no tenia res per a donar-li». Llavors, el Rector preguntà al germà Nicolás què podria tenir el Pare per a donar-li. Li digué que el que més apreciava era aquesta creu de fusta. El Rector ordenà al Pare que la portés i la hi donés. «El Pare, obedient, va anar immediatament a buscar la creu i

la lliurà al senyor marquès, dient-li que la hi donava de mala gana, perquè havia estat sempre el seu metge i la seva medicina».

Com en altres ocasions, també en aquesta, brilla l'estima que li tenia i la poca consideració a grandeses socials. Amb això, queda ben manifesta la franquesa de dir al marquès que la hi donava per obediència. Tanmateix, li semblava l'acte una frivolitat, com així era, tot i que el marquès no ho pogués comprendre i prengués la creu devotament i amb gran estima, dient que «l'estimava més que un toísó».

També era molt devot de l'aigua beneïda, amb la qual aspergia els malalts i condemnats. S'hi persignava sempre i mirava que no en manqués al temple. Igualment, ho era de les ànimes, de l'àngel de la guarda, del sant del seu nom, de sant Ignasi, sant Domènec i sant Antoni abat. Assistia amb devoció als sermons, a la imposició de la cendra, a les deixuplines de quaresma amb els corresponents exemples predicats, a la benedicció de les palmes el diumenge de Rams...

5.3. En tota la seva vida es va crucificar a imitació de Crist

Però el que més caracteritza la seva fessomia espiritual és la contemplació constant de la passió de Crist: «Meditava freqüentment l'oració de l'Hort, els assots a la columna, les burles de la coronació d'espines, la crucifixió del Senyor i el davallament de la creu». Tenia estampes de cada un dels passos de la passió. A l'habitació, deixava tot el dia el llibre obert en el pas que contempla-

va. Digué al germà Nicolás que «moltes de les seves mortificacions i penitències les feia en reverència i memòria de la Passió». Alguns testifiquen haver-lo sorprès en l'habitació amb una corona d'espines de cedre al cap i una soga al coll. S'assotava en anar a dormir a les nou i en despertar-se cap a les quatre. Ho feia tan prolongadament i amb tal intensitat que fins un veí afirma que el sentia habitualment.

A més del llibre d'estampes, guardava en l'habitació quadres de la passió, «de manera que en qualsevol posició que es girés, es trobava amb imatges d'aquests misteris». Tenia també creus de fusta amb pintures de Crist per a durles als malalts i condemnats. A la capella d'enfront del seu confessionari, col·locava el germà Nicolás quadres de la passió, que mostrava als penitents més rudes o poc disposats, per exhortar-los a penitència. Acabava sempre amb un acte de contrició molt fervorós colpejant-se el pit, mentre els mostrava el Crist de bronze, repetint molt sentidament: «Senyor, jo t'estimo molt». Els penitents acabaven repetint-ho amb ell amb vertader dolor dels seus pecats. Era tan devot de la passió que volia que tots ho fossin i recomanava aquesta devoció als seus penitents i amics. Oi més, podríem dir que tota la seva vida va ser «imitar Crist en els seus dolors i sofriments. Tenia gravades i impreses en el cor les insígnies de la passió, i Crist crucificat amb elles. Perquè en tota la seva vida es crucificà a imitació de Crist».

Aquesta crucifixió era manifesta en la pobresa absoluta, que és la característica externa en què tothom es fixa, ja que ningú no el veié amb sotana nova,

sinó sempre amb sotanes velles i apeçaçades, però netes. A la seva habitació no tenia més que una taula i una cadira velles i un tamboret on seia. No dormia al llit, llevat que es trobés malalt. Tal com digué al marquès, «era pobre i no tenia res». I res no necessitava. La seva crucifixió es manifestava així mateix en la seva obediència; per a tot demanava permís molt minuciosament i obeïa en tot el que li fos manat, com quan el Provincial li ordenà de treure's els cilicis, després d'una de les seves malalties. Era palesa la perfecta mortificació de tots els seus sentits, començant per la vista i l'oïda, de tal manera que no s'as-sabentava de res que no fos de la seva missió, ni s'hi sentia encuriolit. Ja hem vist com es mortificava en l'olfacte i el gust; ni en les festes no menjava gairebé. La crucifixió, però, se centrava sobretot en el seu amor propi. Diuen alguns testimonis que quan algú parlava d'ell s'escapolia, i quan li demanaven que els encomanés a Déu –pressuposant que es trobava ell més a prop de Déu–, responia que era una mala recomanació que els podria fer mal. Es considerava com l'home més menyspreable i mesquí del món.

5.4. Cos mortificat, cos alliberat

Tenint en compte l'apostolat tan esgotador i sobrehumà que exercia, podríem imaginar-nos que les penitències tan excessives estaven totalment fora de lloc. Prou penitència eren les fatigues apostòliques. Més encara, el seu metge reitera que les malalties de Claver tenien com a causa «el mal tracte que feia del seu cos amb moltes abstinències, deixu-

plines i cilicis i d'altres mortificacions». Però, mirant-ho més de prop, caldria reconèixer que perseverar trenta-vuit anys en aquest apostolat i amb la calor de Cartagena, és durar molt de temps. Consegüentment podem dir que la seva manera de viure no el perjudicà pas tant.

El fruit de la seva mortificació va ser –com ja hem dit– que el seu cos no tan sols no va ser obstacle per a l'apostolat sinó que s'hi bolcà completament. Si el cos té la funció orgànica i la funció simbòlica, podem dir que Claver assolí que l'orgànica es reduís al mínim i que la simbòlica desemboqués en el proïsme. Aquesta és la causa per la qual molts testimonis diuen que el seu rostre semblava el d'una persona sense vida. Tanmateix, tots els testimonis coincideixen que amb els pobres i malalts, esclaus nous i leprosos es manifestava molt comunicatiu i afectuós, i el seu rostre brillava d'alegria i fervor. Sant Pau ho diu així: «Sempre portem en el nostre cos els senyals de l'agonia de Jesús, perquè també en el nostre cos s'hi manifesti la seva vida [...]. D'aquesta manera, la mort continua la seva obra en nosaltres, i la vida en vosaltres» (2Co 4,10-12).

És ben clar que l'ascesi practicada per Claver no és ni masoquisme, ni aïllament; al contrari, alliberament personal per a lliurar-se amb una humanitat entregada als qui el necessitaven, particularment els abandonats i menyspreats. No necessitar res per a ell es converteix en disponibilitat per a transmetre l'evangel i donar-se. La mortificació dels sentits es transforma en l'atenció als sentits malalts. L'abstinència absoluta deixa lloc a la generositat i a la preocupació

pels necessitats. Així, el que no tenia res per a ell, sobreeixia en coses per a oferir als altres. Fins en el confessionalari tenia un petit rebost en què no mancava el vi per als que havien de fer un mos. Tot un detall de delicadesa humana!

Pere Claver, que no s'assabentava de res de la ciutat, ni del seu entorn, tenia, sobretot, una capacitat increïble per a estimular la misericòrdia de la gent, per a implicar moltes persones de manera ocasional i, més que res, per a mostrar-se indefectible en el servei als més pobres. Tot això ho feia personalment, però també excepcionalment buscant col·laboradors com una manera de multiplicar la caritat, contagiant-la. Sortia sovint a recaptar coses (per als seus esclaus i malalts) i a sol·licitar implicació personal. Sabia regraciar les persones amb serveis espirituals. Són molts els testimonis de gent agraïda perquè el Pare se'n servís i que ho feien de cor perquè se sentien participants de la seva missió espiritual.

Que la mortificació no l'abstreia del tot, ho comprovem de manera especial en els àpats que li preparaven els dies de gran festa per als pobres, a les portes del Col·legi i per als leprosos de Sant Llàtzer. Ell, com Jesús, servia a taula amb gran alegria i amb la mà alimentava els impedits. Al final, ho recollia i ho rentava tot amb ajut dels intèrprets. Aquests àpats són veritables sagraments del Regne i palesen que la mortificació l'ajudava a reservar per a aquestes ocasions, les energies de la seva vida. Igualment podem dir de la relació tan càlida amb els seus col·laboradors més directes: els germans que l'acompanyaven i els intèrprets negres. Els tractava

amb gran respecte, amor i manyagueria. I aconseguí que participessin realment del seu ministeri. Els testimonis força abundants deixen entreveure que estaven a l'altura del Pare, i expressen l'immens respecte i afecte que sentien per ell.

Resumint, el mortificadíssim Pere Claver, el que semblava un home fora d'aquest món, insensible a la fatiga i a l'horror dels cossos malalts, va ser també una persona molt sensible que s'ho passava bé abraçant i acaronent els esclaus i malalts pobres, que els tractava amb infinita tendresa, i que quan parlava de Déu, s'arborava de tal manera en el seu amor, que el contagiava.

L'ascesi fou de debò extrema. Havia de ser-ho, perquè el seu apostolat ho fou més encara. Aquesta va ser la manera d'unificar la seva persona: viure només per estimar Déu i arribar al proïsme dels qui havien caigut en mans de lladres i els havien deixat mig morts. Jesús crucificat i els crucificats del món van ser la seva vida. L'ascesi va ser la manera de no desviar-se d'aquesta dedicació. La va practicar per no distreure-se'n, per no portar-la a terme de manera remisa a causa de les resistències internes.

Tot això queda clar en la seva mort: havia viscut prescindint d'ell mateix i buidant-se als altres; i, al final, ja mort, tothom se li abocà. Així havia de ser perquè es consumés la gratuïtat. Defensà gelosament la seva humilitat, això beneficià que l'homenatge apoteòsic que rebé, tingués lloc després de la seva mort. Havia rebutjat sistemàticament que li besessin la mà i, ja sense vida, és besada durant dos dies complets. Fins i tot, els testimonis afirmen que la mà no estava rígida, sinó molt flexible i àdhuc

impregnada de la bona olor de la seva vida. Pobre de solemnitat, visqué donant tot el que aconseguia per a donar i donant-se ell mateix i, un cop difunt, és despullat de tot per ser apropiat pels qui l'estimaven. Mor, literalment entregat, plenament simbòlic.

5.5. La prudència de Claver

Resulta escandalós el fet que, en la vida de Pere Claver, hi manquin testimonis de companys jesuïtes sacerdots. És comprensible que se sentissin contrariats pel mode de procedir de Claver, per motius molt significatius. Respecte al seu apostolat, tots aprovaven la seva dedicació als negres, que no sols era la missió rebuda de l'obediència, sinó un apostolat particularment encomanat a la Companyia. Però la preferència sistemàtica dels negres respecte dels blancs esdevenia inadmissible en una societat de castes i esclaus. La irrupció en el temple d'una multitud de negres, comandada pel Pare, per oir missa, feia que les persones de bona societat –sobretot dames– sortissin automàticament de l'església. Això hagué de molestar en gran manera els companys jesuïtes, perquè espantava les devotes i, alhora, discriminava sempre els blancs també en el confessionari. Si a més, extremant el rigor es posava a recriminar les dames perquè hi assistien amb vestits cridaners i, sobretot amb criades, tot plegat es convertia en una actitud intolerable. Conten que el superior el renyà de forma àirada en el temple, davant molts testimonis, per dir a una penitent que, si volia confessar-se amb ell, vingués vestida més modestament. Caldria inter-

pretar tot això com la gota que féu sobreeixir la seva paciència, el seu nivell de tolerància.

La manera tan afectuosa de tractar els esclaus, abraçant-los, acariciant-los, donant-los menjar i medecines, dolços, tabac i beguda, que disposés de tot un rebost d'aquestes coses a l'habitació i al confessionari, que els procurés bons àpats en les festes i mengés amb ells i els servís a taula..., havia de semblar impropï d'un sacerdot i contrari al mode de procedir d'un jesuïta. El detall de donar, a més de coses necessàries, llaminadures, tabac i beguda impressionà fins i tot l'"advocat del diable" en el procés de beatificació.

Veure honorar els esclaus intèrprets, posant-los per damunt d'ell i veure'l portar-los a la seva habitació per atendre'ls quan emmalaltien, els havia de semblar revolucionari, impropï de l'ordre que cal observar en la vida social. Que el tema dels intèrprets produís friccions, ho descobrim en el fet que hagués de recórrer al general. Consta que una vegada el superior, per diferències que havien tingut a casa amb els intèrprets, li ordenà marxar al menjador i romandre agenollat fins que l'avisés. Alguns de la comunitat, més de mitja hora després, hagueren d'intervenir davant el superior, perquè li llevés el càstig.

Que s'acostumés a menjar en el segon torn, sobretot el diumenge, quan deia la missa d'onze i que no assistís al descans comunitari després de dinar, els feia entendre que no estava fet per a una vida de comunitat. És cert que es comunicava en la seva activitat apostòlica i espiritual, però segurament això els semblava insuficient. Però és cert tam-

bé que, en cada ocasió, demanava permís al superior i complia les seves ordres. Tanmateix, quan veia l'entusiasme desbordant de la gent i la petició —que en realitat era exigència— de les autoritats perquè se celebrassin per als esclaus uns funerals precipitats i senzills, i no solemnes; i quan veia, després d'haver vetllat els difunts, que la devoció de la gent no era passatgera, com tampoc el desconsol dels negres i el testimoniatge del poble, ¿com és que no van reflexionar per descobrir la força d'allò que també ells havien vist, però que havien neutralitzat perquè els semblava totalment negatiu? ¿No revela manca d'esperit no intentar descobrir aquestes virtuts heroiques i comprendre que el que apreciaven com a defectes, o no ho eren, o no tenien explicació, o no enfosquien de cap manera la bondat que irradiava Claver?

El germà Nicolás, si més no, recorda que després de morir el Pare, s'oblidaren d'aplicar-li —com era costum— indulgències i altres sufragis, i que l'oblit s'atribuí al concepte que es tenia d'ell: que no ho necessitava. Declara també que el superior li ordenà, vuit o deu dies després de la mort de Claver, que «anotés tot el que sabés sobre les seves virtuts i ministeris apostòlics».

5.6. Radicalitat i transcendència

Pere Claver no fou un ideòleg. No es dedicà a elaborar teories, ni predicava màximes generals. No predicà mai contra l'esclavitud dels negres. Maldà per fer de mediador entre ells i els seus amos, instant aquests a tractar bé els negres i a no castigar-los; i si els esclaus havien

faltat greument, que els llevessin el càstig. Ajudava els negres a fer-se respectar entre ells i, per tant, a complir les seves obligacions. Però més enllà d'aquestes recomanacions, l'aspecte més característic seu va ser la manera de relacionar-se amb ells. Des que els rebia al port, els repetia que els havien portat per servir-se d'ells. I ell estava a la seva disposició. De tal manera que les relacions amb els negres van ser absolutament transcendents. No expressaven les possibilitats de la situació. Expressaven d'una manera ben concreta el seguiment de Jesús en la seva circumstància. Una persona normal no hauria pogut fer el que ell va realitzar. La hipòtesi seria que aquest era el nivell dominant entre els membres de la Companyia; d'aquí la incomprensió. El comportament dels seus companys jesuïtes evidenciava, involuntàriament, la manca de radicalitat evangèlica en què es movien. Al no re-

conèixer aquesta radicalitat, i ja que acceptaven l'estima que la gent els tenia com a expressió del millor del cor dels jesuïtes (que era, no ho oblidem, un cor cristià), la reacció va ser la d'un ressentiment inconscient.

La gent copsà que Claver va fer el que havia de fer, perquè era la presència viva de la transcendència humanitària de l'Esperit de Jesús. Tenint en compte això, i només per això, ho suportà tot, i fins li va semblar que estava bé. No ho va interpretar com a subversiu, sinó com a transcendent. Aquesta és la raó per la qual tantes persones van col·laborar amb ell; i les que es van poder sentir discriminades per ell també testificaren a favor seu. No s'estigueren de reconèixer en la seva activitat apostòlica la mateixa misericòrdia de Jesús, la del propi Déu. Aquesta va ser també l'apreciació de l'advocat de la causa, en resposta a les objeccions del defensor de la fe.

Per a més informació sobre sant Pere Claver:

Proceso de beatificación y canonización de S. Pedro Claver. Traducció del llatí i de l'italià per Anna Maria Splendiani i Tulio Aristizábal, Bogotá D.C., Centro Editorial Javierano, 2002, 593 pàg.

Ángel VALTIERRA, SJ., *San Pedro Claver. El santo que libertó una raza*, Bogotá, Ed. Pax, 1.964, 391 pàg.

Joan GABERNET, *Pere Claver*, Barcelona, ed. Claret, 2010, 192 pàg.

Juan BALARI ZANOTTI, *Pasión por el riesgo: San Pedro Claver*, Barcelona, 2012, 153 pàg.

Sant Pere Claver. Esclau dels esclaus, DVD en català, Barcelona, ed. Claret.

San Pedro Claver. Esclavo de los esclavos, DVD en castellà i anglès, Madrid, Edibesa.

«Ajudar», amb aquest verb, Ignasi de Loiola expressà modestament el seu gran desig de fer el bé als altres.

Sota aquest lema de servei i senzillesa, l'Escola Ignasiana d'Espiritualitat (EIDES) ofereix aquesta sèrie de materials ignasians.

Escola Ignasiana d'Espiritualitat (EIDES) Col·lecció «Ajudar»

60. O. TUÑÍ. Vuit dies amb Jesús - 61. J. M. RAMBLA. No avançar-se a l'esperit - 62. V. CODINA. Una presència silenciosa - 63. JOSEP M. RAMBLA - SEMINARI D'EXERCICIS (EIDES). Exercicis Espirituals de Sant Ignasi de Loiola. Una relectura del text (2) - 64. J. BAQUER. Acompanyar, servei d'Església (1) - 65. T. GUARDANS. Cristina Kaufmann, a la recerca de l'essencial - 66. J. BAQUER. Acompanyar, servei d'Església (2) - 67. D. MOLLÀ. L'espiritualitat ignasiana com a ajuda davant la dificultat - 68. JAIME ROIG. El creixement espiritual - 69. L. YLLA - X. MELLONI - J. RAMBLA - D. OLLER. De què parlem quan parlem d'interioritats? - 70. P. TRIGO. Pere Claver, esclau dels esclaus

Els títols d'aquesta col·lecció es poden descarregar d'internet a: www.cristianismeijusticia.net/eides

La Fundació Lluís Espinal envia gratuïtament els quaderns EIDES a tothom que ho sol·licita. Si vostè desitja rebre'ls, demani'ls a Cristianisme i Justícia.

Cristianisme i Justícia

c/ Roger de Llúria 13, 08010 Barcelona
Tel: 93 317 23 38 • info@fespinal.com
www.cristianismeijusticia.net

cristianismeijusticia

cijusticia

fespinal89